

Народни повѣрия отъ древно и ново време

отъ Гавр. И. Кацаровъ

I.

Днесъ много учени подържатъ мнението, че тракийскиятъ царъ Ресъ (Rhesos), чиято трагична сѣдба е разказана въ Илиадата¹⁾, е билъ първоначално тракийско божество. Френскиятъ ученъ Perdrizet²⁾ дори изтъкна, че Ресъ прилича доста на известния тракийски конникъ (херосъ), който е изобразенъ въ многобройни релефи, намѣрени въ населяванитѣ отъ древнитѣ траки области³⁾.

Между известията на античнитѣ писатели за Реса и неговия култъ, важно мѣсто заема легендата, която съобщава Филостратъ⁴⁾. Филостратъ, който е живѣлъ въ първата половина на III в. сл. Хр., е билъ добре запознатъ съ култоветѣ на хероитѣ въ областта на Тракия и М. Азия и съ народнитѣ легенди, разказвани за тѣхъ⁵⁾. Ще приведемъ буквално неговия разказъ за Реса: „Трѣбва да се запознаемъ и съ дѣлата на тракиецъ Ресъ. За тоя Ресъ, когото Диомедъ уби при Троя, се разказва, че живѣе въ Родопитѣ и много негови чудеса се славятъ въ пѣсни. Казватъ, че той отглежда коне, въоръженъ като войникъ и се отдава на ловъ. Че хероятъ се намира на ловъ, поличава отъ следното⁶⁾: глиганитѣ, сърнитѣ и другиятъ дивечъ на планината отиватъ на купчини по две и по три при жертвеника на Ресъ; тогава ги принасятъ въ жертва, безъ да ги връзватъ, понеже сами доброволно се подлагатъ на ножа. За него сѣщо се разказва, че прогонва заразнитѣ болести отъ областта. Родопитѣ сѣ гжсто населени и около светилището има много села.“

Особенъ интересъ представя съобщението на Филострата, че дивитѣ животни драговолно идватъ при жертвеника на Реса, за да бждатъ заклани като жертва. Това е едно вѣрване, което е било твърде разпространено въ древността; много примѣри за него сѣ събрани отъ О. Weinreich⁷⁾; ще съобщимъ тука само нѣколко отъ тѣхъ. Самъ Филостратъ⁸⁾ разказва сѣщото чудо за светилището на Ахила въ островъ Левка (Фидонизи, срещу устието на Дунава): когато нѣкой посети острова и отиде да принесе жертва въ светилището, жертвеното животно доброволно дожда, за да бжде заклано. Плутархъ въ животописа на Пелопида (гл. 12) разказва следното: Преди битката при

¹⁾ X 434 сл. Ср. Г. И. Кацаровъ, Изв. на Истор. друж., XI—XII 132.

²⁾ Cultes et Mythes du Pangee, 20. Ср. G. Kazanow, Realenc. der klass. Altertumswiss. Suppl. III 1147.

³⁾ Ср. по-подробно G. Seure, Rev. de Philol. LIV (1928), стр. 107 сл.; Casson, Macedonia, Thrace and Illyria 248.

⁴⁾ Heroikos III 16, p. 680

⁵⁾ Ср. S. Eitrem, Symbolae Osloenses VIII, стр. 1 сл. Rohde, Psyche, II 350.

⁶⁾ Когато Ресъ се намира на ловъ въ гората, преследванитѣ отъ него дивечъ се изплашва и отива самъ при неговия жертвеникъ. По тая поличба почитателитѣ на бога познаватъ, че той е на ловъ. Ср. Seure, ц. м. 121.

⁷⁾ Studien zu Martial, 133 сл. 173. — M. Nilsson, Griech. Feste 16, 58, 437. Eitrem, ц. м. 44.

⁸⁾ Heroic. 20, 38. Arrian, Peripl. Pont. Eux. 34. Weinreich, 135; Eitrem, 44. J. Tolstoj, Rev. arch. 1927 II, 201. Толстой привежда и руски успоредици къмъ това повѣрие.

Левктра между спартанцитѣ и тиванцитѣ (въ 371 г. пр. Хр.) Пелопидъ, предводителѣтъ на свещената тиванска дружина, сънувалъ сънь, който му причинилъ голѣмо безпокойствие. Работата се състояла въ следното. Въ полето на Левктра се намирали гробовѣтъ на дъщеритѣ на Скедасъ (тъй нареченитѣ Левктриди), които едно време, обезчестени отъ спартански гости, се самоубили¹⁾ и били погребени тука. Баща имъ, който се оплакалъ въ Спарта, безъ да получи удовлетворение за това безбожно дѣло, прокълналъ спартанцитѣ и се самоубилъ надъ гроба на дъщеритѣ си. Много оракули поржчвали на спартанцитѣ, да се пазятъ отъ Левктрийското отмъщение; обаче малцина обърнали внимание на това, толкова повече, че оракулѣтъ не билъ ясенъ: мѣсто съ сжщото име (Левктронъ) имало и въ Лаконика и въ Аркадия; освенъ това, тая случка станала дълго време преди битката при Левктра. И така, на Пелопида се присънили дъщеритѣ на Скедасъ, които плакали предъ гробовѣтъ си и проклинали спартанцитѣ; сжщо му се явилъ и самиятъ Скедасъ и му поржчалъ да принесе въ жертва на дъщеритѣ му една руса мома, ако иска да спечели победа въ предстоящата битка. Смутенъ отъ тоя сънь, Пелопидъ повикалъ военачалницитѣ и гадателитѣ да се съветва съ тѣхъ. Едни отъ тѣхъ били на мнение, че трѣбва да се изпълни поржчката на Скедаса; други пъкъ били противъ, понеже никой богъ не би могълъ да одобри такава варварска и ужасна жертва. Дветѣ страни още се препирали и самъ Пелопидъ се чудѣлъ, какво да прави, когато една девствена кобила, която избѣгала отъ стадото си, изтичала предъ стана и се спрѣла предъ тѣхъ. Лъскавата ѣ червена грива, гордата ѣ стойка и силното ѣ цвилене привлѣкли вниманието на всинца. Гадателѣтъ Теокритъ веднага се досѣтилъ и казалъ на Пелопида: „ето твоята жертва, щастливи човѣче, нѣма защо да търсишъ друга девица; вземи тая жертва, която ти праща самъ богъ“. И кобилата била отведена при гробовѣтъ на девицитѣ дето била принесена въ жертва. — Едва ли може да се съмняваме, че тая легенда първоначално не е била фиксирана исторически и тепърва по-късно е била свързана съ битката при Левктра.²⁾

Друга подобна легенда разказва сжщиятъ Плутархъ.³⁾ При обсадата на гр. Кизикъ отъ Митрадата Понтийски (74/3 г. пр. Хр.)⁴⁾ се случило следното. На празника на богиня Персефона, кизикенцитѣ, като нѣмали черна крава, която да пожертвуватъ на богинята, както било обичай, поднесли ѣ една направена отъ тѣсто крава. Трѣбва да се забележи, че свещената крава, която била опредѣлена за жертва на богинята, се намисрала на паша заедно съ другия добитѣкъ на срещуположния брѣгъ.⁵⁾ Обаче въ сжщия день тая крава се отдѣлила отъ стадото, преплувала къмъ градъ и самичка застанала при жертвеника, за да бжде принесена въ жертва.^{5а)}

Въ християнско време ни пренаса легендата за единъ светия отъ Педахтое (Хераклеополъ, въ Илдизъ-дагъ, М. Азия), на която неотдавна посвети едно хубаво изследване Fr. Simon t⁶⁾. Легендата се отнася къмъ времето на преследването на

¹⁾ Споредъ Xenoph. Hell. 6, 4, 7.

²⁾ Подробно е разгледана тая легенда отъ Pfister, Realenc. der klass. Altertumswiss. III A 465; сжщо Pfister, Reliquienkult I 308. Ср. Roscher, Lex. Mythol. II 2018; IV 988.

³⁾ Plut. Lucull. 10.

⁴⁾ За това събитие ср. Gelzer, Realenc. XIII 386. Niese, Grundriss der röm. Gesch. 5о изд. 218.

⁵⁾ Кизикъ лежалъ на островъ Арктонесъ, който е съвсемъ близо до брѣга на Пропонтида.

^{5а)} Въ биографията на Лукула гл. 24 Плутархъ разказва следното: Когато Лукулъ миналъ Ефратъ, една отъ посветенитѣ на персийската Артемида крави, които пасли тука свободно и много мжно могли да бждатъ уловени за жертвоприношение, доброволно отишла при единъ, посветенъ на Артемида камѣкъ, застанала съ наведена глава, като че ли била вързана и се предложила Лукулу да бжде пожертвувана. Ср. Weinreich, ц. м. 138.

⁶⁾ Byzantion VI 521; ср. S. Reinach, Rev. arch. 1932 I 151. — Гръцкиятъ текстъ на легендата у Papadopoulos-Kerameus, Analecta Hierosolym. Stachyologias т. IV 252; ср. Acta Sanctorum, юли т. IV р. 219.

християнитѣ отъ императора Диоклетиана. Тогава въ монастыря на Педяхтое живѣлъ съ ученицитѣ си полскиятъ епископъ (хорепископъ) Атеногенъ. Римскиятъ провинциаленъ управителъ Филемархъ пратилъ войници да уловятъ Атеногена, но понеже не го намѣрили въ монастыря, тѣ откарали при управителя въ Себастея неговитѣ ученици, които веднага били затворени. Когато на другата сутринъ светията се върналь въ монастыря и не намѣрилъ ученицитѣ си, той дълбоко се наскърбилъ. Но, когато обикаляль изъ двора, сърната, която била отгледана тамъ отъ малка, се приближила къмъ него, колѣничила, цѣлунала краката му и му съобщила съ човѣшки гласъ за сѣдбата на ученицитѣ му. Атеногенъ се зарадвалъ, благословилъ сърната и веднага отишелъ въ Себастея. Тамъ той застаналъ предъ жилището на управителя и го прокълналъ. По заповѣдь на последния, Атеногенъ билъ уловенъ и откаранъ въ тъмницата при ученицитѣ си, които той благословилъ и одързостилъ, за да изтърпятъ мъжитѣ, които имъ предстояли. На другия день тѣ били изведени предъ управителя, който имъ заповѣдалъ да принесатъ жъртва на боговетѣ. Когато тѣ отказали, Филемархъ заповѣдалъ да ги мчатъ и обезглавятъ. И светията билъ подложенъ на мъчения, но измолилъ отъ управителя да бжде отведенъ въ монастыря и тамъ да умре. Когато се приближилъ до монастыря, посрѣщнала го сърната и колѣничила предъ него; тогава светията се помолилъ Богу да позволи, щото това животно и неговото потомство никога да не изпада въ ржцетѣ на ловци, а отъ нейното потомство да бжде донасяна ежегодно една рожба, която да бжде пожертвувана въ негова паметъ и за слава на Бога. Въ монастыря светията се помолилъ Богу, следъ което билъ обезглавенъ и погребанъ тамъ. Въ деня на неговата мъченическа смъртъ (17 юли), всѣка година, сърната дожда въ храма съ едно сърне и въ момента когато се чете евангелието, тя се доближава до алтаря, пада на колѣне, оставя сърнето и си отива. Сърнето бива принасяно въ жъртва и изядано за слава на Бога и на светитѣ мъченици.

Не ще се спираме тука върху анализата на легендата, която дава *Ситопт*. Той изтъква между друго, че обичаятъ да се жертвува сърне въ паметъта на светията е езическа преживѣлица, която лесно се обяснява. Въ старо време ловцитѣ имали обичай да жертвуватъ дивечъ на богинята-покровителка на дивитѣ животни, която гърцитѣ наричали Артемида, кападокийцитѣ — Ма, перситѣ — Анаитисъ. Вѣроятно и селянитѣ на Понта имали обичай да уреждатъ свещенъ ловъ, който заврѣшвалъ съ угощение при храма на споменатата богиня. Можемъ да предполагаме, че въ свещената ограда на светилището въ Педяхтое отглеждали сърни, за които вѣрвали, че въ началото на пролѣтъта поднасятъ своитѣ сърнета на богинята-покровителка на животнитѣ и растенията.

Свещениятъ характеръ на елена е засвидетелствуванъ и отъ монетитѣ на Кападокия и на Понта; така напр. върху opakото на монетитѣ на Митрадата Евпаторъ е представенъ пасещъ еленъ.¹⁾ Въ нѣкои релефи на сирийския богъ Долихенъ, богътъ е изобразенъ изправенъ върху бикъ, а придружаващата го богиня стои върху сърна. Така е представена богинята и върху единъ бронзовъ релефъ отъ с. Ясенъ (Видинско), който обнародвахъ неотдавна.^{1а)}

Легендата за св. Атеногенъ, която изложихме по-горе, ни напомнимъ ролята, която играе еленътъ и въ нѣкои запазени у насъ предания. Преди всичко тукъ се отнася преданието, свързано съ развалинитѣ на Еленската църква при Пирдопъ.²⁾ Ежегодно въ деня на празника на църквата (Св. Илия), когато околното население се стичало тука на молитва, единъ еленъ слизалъ отъ планината и доброволно се предавалъ на

¹⁾ Заслужва внимание обстоятелството, че въ релефитѣ на тракийския конникъ, въ които хероятъ е представенъ, че се връща отъ ловъ, обикновено той държи въ дѣсницата си сърна.

^{1а)} Kazanow, Jahresh. des Österr. arch. Inst. XXVII 168.

²⁾ Мутафчиевъ, Изв. Бълг. арх. друж. V 80. За църквата ср. и В. Filow, Gesch. der altbulg. Kunst I, 3.

калугеритѣ, които го принасяли въ жертва. Обаче случило се единъ пжтъ, че еленътъ много закъснѣлъ; когато най-после пристигналъ, той билъ облѣнъ цѣлъ въ потъ и пѣна, понеже идѣлъ отъ далеко. Калугеритѣ, безъ да оставятъ умореното животно да отпочине, веднага го заклали, и отъ тогава никакъвъ елеѣ вече не дохаждалъ за празника.

Сжщата легенда чухъ презъ 1930 г. въ с. Баткунъ (Татаръ-пазарджишко); интересно е, че и тя е свързана съ параклисъ, който се намира на „Елень-връхъ“ недалечъ отъ селото. Обаче тая легенда е разпространена и по други мѣста въ България. Така напр. на Айля-баиръ при с. Българска Левка (Свиленградско) се коли курбанъ на Илинъ-день; разказва се, че едно време на тоя день единъ голѣмъ елень дохаждалъ самъ и доброволно слагалъ главата си на земята, за да бжде принесенъ въ жертва.¹⁾

Въ с. Чипровци има оброчище, „Св. Рангелъ“, дето всѣка година дохаждалъ елень отъ Бѣло-море, изпращанъ отъ Св. Архангелъ, за да бжде принесенъ въ жертва. Единъ пжтъ еленътъ билъ закланъ уморенъ; тогава се чулъ гласъ отъ съседната гора, че елень вече не ще дохажда при братята и манастирътъ ще бжде разрушенъ. Юго-западно отъ с. Синитово (Т.-Пазарджишко) върху единъ ридъ има черковище „Еленина черкова“, дето старото население принасяло въ жертва елень; една година последниятъ билъ закланъ уморенъ и отъ тогава елень вече не се явявалъ. Сега на 21 май по старъ стилъ (Св. Костадинъ) населението ежегодно заколва на сжщото мѣсто като курбанъ единъ невпрѣганъ юнецъ и устройва угощение.^{1а)}

II.

Въ едно свое твърде интересно изследване проф. Fr. Dölger²⁾ разглежда постановлението на синода въ Елвира (Испания), издадено въ началото на четвъртия вѣкъ, въ което съборнитѣ отци забраняватъ да се хвърлятъ монети въ кръщелния купелъ, за да не се помисли, че се продава светото таинство кръщение.

За обяснение на тоя обичай Дьолгеръ привежда известия отъ антични писатели, отъ които се вижда, че сжществувалъ обичай да се жертвуватъ монети на рѣки и извори. Тия известия се потвърждаватъ и отъ архелогически находки при извори въ разни страни; Дьолгеръ е изброилъ нѣколко отъ тия интересни находки^{2а)}. Тукъ ще прибавя, че подобни находки не липсватъ и у насъ. Така напр. при каптирането на водитѣ въ Айтоскитѣ бани, се намѣриха остатъци отъ старата римска баня; въ пѣска на самия изворъ се откриха 3000-4000 антични монети, които сж били хвърляни отъ посетителитѣ на банитѣ³⁾. Такива монети се откриха и при каптирането на минералнитѣ извори въ Кюстендилъ⁴⁾. Но тоя обичай е запазенъ и у насъ дори до ново време.

Въ Св. Врачъ (Петричко) има единъ голъ нареченъ Мирото; следъ окъпване въ банята, нѣкои отиватъ тамъ, носейки съ себе си сждъ (обикновено катуна или тенекия), съ който гребатъ вода, поливатъ се съ нея три пжти, хвърлятъ следъ това сжда въ водата и си излизатъ безъ да се обърнатъ. По нѣкога хвърлятъ въ водата и монети⁵⁾. Пари се хвърлятъ и въ прочутия изворъ „Глава Панега“, близо до който преди

¹⁾ Ив. Велковъ, в. Зора отъ 3. VII. 1932 год.

^{1а)} Сведенията за Чипровци и Синитово дължа на Г-нъ Ив. Батаклиевъ; легендата за Синитово въ по-кратка форма съобщава и Ст. Захариевъ, Т.-Пазарджишката кааза 74.

²⁾ Antike und Christentum, т. III, стр. 1 сл; 149 сл; 222.

^{2а)} Ср. и Herzog, Arch. für Religionswiss. X 220 сл.

³⁾ Филовъ, Изв. Бълг. Арх. друж. I 216; Archäol. Anzeiger 1911, 349.

⁴⁾ Й. Ивановъ, Изв. Арх. друж. VII 71.

⁵⁾ За тоя обичай узнахъ при посещението си въ Св. Врачъ презъ 1930 г. Ср. Н. Мушмовъ, в. Миръ, бр. 9019 (30. VII. 1930).

години се откри светилище на Асклепия¹⁾, а сжщо и на други мѣста, дето има аязмо; света вода, жива вода, както казва народътъ.

Изобщо култътъ на водата, който въ древността е билъ широко разпространенъ, сжществува и до днесъ ^{1а)}. И въ тоя случай можемъ да констатираме, че култоветъ се държатъ яко и се запазватъ дълго време; дори и да се е промѣнило населението, на което сж принадлежали първоначално, дори да сж били разрушени съответнитъ светилища, старитъ богове не умиратъ, макаръ и да отстѣпватъ на заденъ планъ. ²⁾ Нека припомнимъ тукъ за светилището, посветено на Нимфитъ и на Афродита, което преди години се откри между Каснаково и Клокотница (Хасковско) при единъ изворъ³⁾; и днесъ тоя изворъ се смѣта като „аязмо“. Ежегодно на празника Възнесение Господне околнитъ селяни дохаждатъ тука на съборъ. Около 1 км. източно отъ с. Шахларе (Татаръ-Пазарджишко) не далечъ отъ брѣга на р. Тополница, се намира изворъ; тукъ идватъ болни отъ трѣска, пиятъ вода и се миятъ, за да се изцѣрятъ; до извора има брѣстъ, по дънера и клоноветъ на който болнитъ окачватъ късчета отъ дрехи, нишки и пр. Въ извора хвърлятъ и монети⁴⁾. Близу до тоя изворъ се намѣри презъ 1927 г. една бронзова статуйка на богиня Изиди, отъ което се вижда, че изворътъ е билъ таченъ и въ римско време.

Въ древността на божествата, които давали помощъ или изцѣрение, били принасяни жертви, понѣкога пари. Въ диалога на Лукиана „Лъжелюбецъ“⁵⁾ се разказватъ чудни истории за статуята на коринтиеца Пелихъ (който билъ лѣкаръ); при всѣко новолуние поднасяли на тая статуя оболи (монети). „Въ краката ѝ, четемъ у Лукиана, лежатъ много оболи, а други монети, нѣкои сребърни, били прилепени съ воскъкъ върху бедрото ѝ, сжщо и сребърни плочици, т. е. оброчни дарове, които нѣкои подарявали или давали като награда, за дето той ги изцѣрявалъ отъ трѣска.“ Веднага си спомняме, че обичаятъ да се лепятъ монети върху икони, е запазенъ и у насъ до днешенъ день.

¹⁾ Добруски, Археол. изв. на Нар. музей I 4.

^{1а)} Ср. Brückner у Chantepie de la Saussaye, Lehrb. der Religionsgesch. 4о изд. II 520.

²⁾ Ср. Lehmann Haupt, Griech. Gesch. стр. 101, (Gercke-Norden, Einleit. in die Altertumswiss. т. III). М, Nilsson у Chantepie de la Saussaye, Religionsgesch. 4о изд. т. II 313; The Minoan Mycen. Relig. 2.

³⁾ Добруски, Мсб. XVI—XVII 145; Kalinka, Ant. Denkm. in Bulgarien бр. 190.

⁴⁾ G. Kazanow, Arch. Anzeiger 1927, 323; Arch. für Religionswiss. XVIII 583. Ср. В. Миковъ С. Хисаръ, стр 13. Мушмовъ, Изв. арх. Инст. V 328.

⁵⁾ Philopsudes 20. Ср. Dölger ц. м. 19.

Religiöse Volksbräuche aus dem Altertum und der Neuzeit.

1. Zu der von Philostratos erzählten volkstümlichen Legende, dass die Waldtiere sich freiwillig zum Opfer an dem Altar des Rhesos stellten¹⁾, weist der V. auf einige Parallelen aus Bulgarien, z. B. die Legende, die mit den Ruinen einer aus dem VI. Jahrh. n. Chr. stammenden, am Fusse des Haemus in der Nähe der Stadt Pirdop liegenden Kirche verbunden ist²⁾, die die Ortsbevölkerung „Elemska cerkva“, d. h. Kirche des Hirsches nennt. Man erzählt, dass alljährlich am Tage des Heiligen Elias, als die Bevölkerung zahlreich zur genannten Kirche wallfahrte, ein Hirsch zur bestimmten Stunde aus dem Gebirge herunterkam, um sich freiwillig den Geistlichen als Opfer zu stellen. Eines Jahres kam aber der Hirsch mit grosser Verspätung an und zwar ganz ermüdet und mit Schweiss und Schaum bedeckt. Er wurde sofort hingeopfert, ohne ihn ausruhen zu lassen. Seitdem erschien am Tage des Heiligen Elias kein Hirsch mehr.

Dieselbe legende hat der V. im Jahre 1930 im Dorfe Batkun am Fusse der Rhodopen gehört, und zwar wieder mit einer Kapelle verbunden, die sich am „Elen-vrch“ (Hirschgipfel), nicht weit von genannten Dorfe, befindet; aber auch in anderen Orten Bulgariens wird sie erzählt. In diesem Zusammenhang erinnert der V. an die Legende des Heiligen Athenogenes von Pedachtoe, die neulich von Fr. Cumont in mustergültiger Weise behandelt worden ist (Byzantion VI 521).

2. In seiner schönen Abhandlung „die Münze im Taufbecken“ (Antike und Christentum III 1) hat Fr. Dölger auf die Münzenfunde in antiken Heilquellen aufmerksam gemacht. Im zweiten Teil seiner Abhandlung stellt der V. einige Münzenfunde aus bulgarischen Heilquellen zusammen und weist darauf hin, dass diese Sitte, Münzen in Quellen hineinzuwerfen, sich in Bulgarien bis auf den heutigen Tag erhalten hat (vgl. Antike und Christ. III 151).

Gawril Kazarow

¹⁾ Vgl. O. Weinreich, Studien zu Martial 133, 173; M. Nilsson, Griech. Feste 16, 58, 437, Eitrem, Symb. Osloenses VIII 44.

²⁾ Bull. soc. arch. Bulg. V 80